

Սենամարտութիւններն ու ամէն տեսակ վրէժխնդրութիւնները անվայել խենթութիւններ են : Սխակալութիւնը հպարտութեան ու ցածութեան խառնուրդ մըն է : Վեզի դէմ եղած անիրաւութեան մը ներելով՝ կրնաս թշնամիդ բարեկամ դարձնել, աւրուած մարդը ուղիղ մտածութեան դարձնել : Ո՛հ, ինչ գեղեցիկ ու մխիթարական յաղթանակ է աս յաղթանակը . որչափ աւելի մեծ ու գերազանց է քան թէ վրէժխնդրութեան սոսկալի յաղթանակները :

Եւ թէ որքեզի դէմ անիրաւութիւն ընող ու քեզմէ ներումն գտնողը անհատելի մնայ, ու զքեզ նախատելով ապրի ու մեռնի, դուն աղէկ ըլլալովդ ինչ կորսորդացիր : Ենթադրե՛ք վեհանձնութեան մէջ պահելու ուրախութիւնը ձեռք ձգեցիր, որ ամէն ուրախութեան վեր է :

ՓԷ՛ԼԼԻՔՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՆՏՐԱՅԻ ՄԷՋ ԱՌԻՒՕՏ ՄԸ

ԿԱՄ

ՊԱՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱԿԱՆՈՐԾԱՆ

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ 4

Ի՛հա ինչպիսի ժողովրդեան մտաց հիմակուան երեւոյթը օտարականի մը առջև : Իայց ինչ է այս հանդարտութեան ու կերպարանափոխութե պատճառը, որ հարեանցի մը դիտողին աչքը չի կրնար նշմարել . և ինչպէս կրնանք մենք Վաղղիացիք՝ մեր հիմակու վիճակին վրայ յարմարելով՝ ի գործ դնել : Իստ իմ կարծեացս, ահա պատճառն և՛ ահա գործադրութիւնը :

Վաղաքական պատերազմներուն առջևն առնող սահմանադրութիւնները՝

ոչ այնչափ կառավարութեան կերպերէն ու գործքերէն կախումն ունին, որչափ ընկերութեան իր մտքէն ու գործքերէն : Եւ խօսքէն կը հասկըցուի, որ ընկերական հիւանդութիւն մը՝ միայն ընկերական դեղով մը կրնայ բժշկուիլ : Եւ ընկերական դեղը գտնալը և ի գործ դնելը՝ ամենէն աւելի դարձեալ ընկերութեան կը վերաբերի . կառավարութիւնները միայն քաջալերութիւն կրնան տալ այս կողմէն իրենց յանձնուած մարդկային ընկերութիւններուն :

Արեւմտեան հարկ էր ինչպիսիան ազգին ալ, որ իր գրեթէ հասարակապետական կառավարութեան քաջալերութեամբ՝ ինքիւրմէն փնտռէ ու գտնայ իր 1822^{ին} ու 1830^{ին} ունեցած խուլ ու երբեմն սաստիկ հիւանդութեան դեղերը :

Ինչպիսի ըրածն ալ այս եղաւ : Եւ շահախնդիր, ուշիմ ու ազատ ազգը՝ հասկընալով որ պիտի կորսուի կամ մաշի, ըսաւ ինքն իրեն . Եւ ատենք ինչ զինքնիս, ու ազատեց : Իր նեղութիւններուն ու մաշելուն պատճառները քննեց . հասկըցաւ որ գլխաւոր պատճառը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ իր աղքատներուն լքեալ վիճակը, բարոյական գծով թիւնը, տգիտութիւնը, թշուառութիւնը և գրգռութիւնն էր : Հասկըցաւ, որ իր բարձրագոյն կարգերն, անձնասիրութեամբ ու խստասրտութեամբ՝ ստորին կարգաց վիճակին աւմենէին հոգ չի տանելով ու անոնցմէ երես դարձունելով, տառապանաց, ամբաստանութեանց ու ռիսակալութեանց լեռներ իր վրայ կը դիզէին, որոնք օր աւուր ժողովրդեան տրտունջներովն ու սպառնալիքներով լցեալ քաղաքական ամպեր պիտի ըլլային : Այսաւ ծեծել իր կուրծքը, որ երկու կերպ զգացմամբ շարժեալ էր, այսինքն անձնական օգտի և կրօնի զգացմամբ, որ մարդոց մէկմէկու ունեցած պարտաւորութեանց ամենէն խորինն ու գլխաւորն է : Օարկաւ իբրեւ Սոլսեսի գաւազանովն իր շատոնցմէ ի վեր քարացեալ սրտին, և իր

զրկեալ կարգացը համար փրկաւէտ խորհուրդներուն, բարի գործքերուն և քրիստոնէական ողորմութեան աղբիւր մը բղխեցուց։ Այս սպասեց կառավարութեան միշտ դանդաղ ու դժուար գործադրութեանը, անանկ երկրի մը մէջ, ուր աւանդութիւնը օրէնքի տեղ բռնած է։ Ինքը ձեռք զարկաւ գործքի մասնաւոր ընկերակցութիւններուն կամ մասնաւոր մարդոց միջոցով։ Բնաւ, Ուղղիւնք այս մասնաւորական կամ միաբանական ազատ ու յօժարական գործքերով՝ մեր քաղաքական սահմանադրութեան պակասութիւնները և մեր կառավարութեան վարանմունքները։ Բնանկ մտածեց ու մտածութիւնը գործի դրաւ։ Այսաւ քալել առանց հոգ ընելու, թէ կառավարութիւնը շուտ կամ ծանր իր ետեւէն կ'երթայ արդեօք, սակայն առաջուց գիտէր անտարակոյս, որ իր օրինակին և ընդհանուր կարծեաց ուժովը՝ կառավարութիւնը այս փրկաւէտ ճամբուն մէջ պիտի մտնար։ Այս իրաւցընէ կառավարութիւնն իր ետեւէն քաշեց տարաւ։ Ինքզինոյ ճշմարիտ քաղաքագէտները՝ ազգային ժողովոց բեմերը գովեցին այս ընկերութիւններ հաստատելու ջանքը՝ ժողովրդեան վաճաղը լաւցընելու համար, և օգնութեան իրեն անանկ միջոցներով, որ կը ծառայէին շինութեան, կրօնից, արդարութեան, ուղղութեան, հարստութիւնը աւելի լաւ կերպով տարածելու և նուաստացեալ ժողովրդեան մտաց, հոգւոյ և մարմնոյ թշուառութիւններուն աւելի ընդարձակ կերպով օգնելու։ Ինքզինոյ ունեւոր կամ կառավարող մասին այս ընդհանուր շարժմունքէն ետ մնացին միայն քանի մը հին ու խստասիրտ ազնուականներ, և անոնց կողմը բռնող քանի մըն ալ զգացմունք ու գաղափար չունեցող գրիչներ։ անանկ մարդիկ, որ ինչպէս մեր մէջն ալ, ամէն բանի դէմ կենալը՝ բուն կառավարութեան հոգին կը կարծեն։

Ի՞նչո՞ւ այս քսան տարուան խորհրդածութիւններուն, մտածութիւններուն,

քննութիւններուն ու ժողովրդեան այլ և այլ կարգերը մէկմէկու հետ սիրով կապելու ջանքերուն ատենը՝ ինչ ըրին ընկերութիւններն ու կառավարութիւնը՝ այս պահպանողական ընկերակաշնութեան համար, այսինքն չափազանց հարստութիւններուն ու չափազանց թշուառութիւններուն մէջ հաշտութեալ զաշնադրութիւն մը ընելու համար։ և ինչպէս այսչափ քիչ ատենի մէջ՝ հարուստ, արուեստագէտ, վաճառական կամ աղքատ մասերուն վարմունքին կամ սրտին մէջ եղած վախերն ու ատելութիւնները կրցան փարատել, ու հաստատել այս սէրն ու միաբանութիւնը, այս ընտանեկան և միաբանական հոգին, որ այս օրուան օրս մտադրութեանց յայողին աչքին կը զարնէ։ Այս ալ չէի գիտեր։ Բայց մէկ մարդ մը, որ ոչ ազնուապետական է, ոչ ռամկապետական՝ ոչ հարուստ և ոչ աղքատ, ոչ բարձրագոյն կարգաց գոռոզութիւններով թրմած և ոչ ստորին կարգաց նախանձալը աւրուած։ այլ միջակային, վասն որոյ և չէզոք մարդ մը, Ինտրայի հասարակ ու աննշան քաղաքացի մը որ ժրջանութեամբ համեստ արհեստ մը գործելով կ'ապրի, Բաւլամէնդին և լրագրաց քաղաքական կուսակցութիւններէն բոլորովին հեռու, և միայն Բնատուծոյ կամացը համեմատ կը փափաքի և կը ջանայ իր երկրի ժողովրդեան աղէկութիւնը փնտռելու ճանճնալու և հետեւելու, որոնց ամենուն ալ շահը մէկ կը համարի իր մտքին մէջ, և ամէն ալ մէկ սիրով կը սիրէ։ այս մարդը, որուն անունը չեմ ուզեր տալ, որովհետեւ իր անունը մարդ չի ճանճնար բաց ի իւր թաղը գտնուող աղքատներէն, այս մարդը, կ'ըսեմ, առտու մը ձեռքը գիրք մը եկաւ գտաւ զիս ու ըսաւ։ «Ի՞նչ օրդ ինծի նուիրէ։ Ի՞նչն քու երկրիդ մէջ աշխատեցար մեծ յեղափոխութիւն մը չափաւորելու, յաղաղելու և ուղղելու։ Այս ալ կ'ուզեմ այսօր քեզի ցուցնել թէ ինչպէս յեղափոխութեան մը առջևը կ'առնուի»։ Ի՞նչ խօսքը զրուցած

ատենը , ժպտելով մատը կը զարնէր ձեռքը բռնած պզտի գիրքին : “ Դատ
 ,, լաւ , ըսի , ես ալ քեզի պէս յեղափո-
 ,, խուլութիւնները չեմ սիրեր , որչափ որ
 ,, յեղափոխութիւն ուղղութեան կար-
 ,, զը սեպուած ալ ըլլամ : Բայց ինչ
 ,, գիրք է այդ , որ պզտի գանձի մը պէս
 ,, մատուցներուդ մէջ սխմեր ես : — Եւս
 ,, գիրքը , ըսաւ , իրաւցընէ գանձ մըն է ,
 ,, անգին գանձ մը () եծին (Երիտանիոյ
 ,, համար , վասն զի խաղաղութեան և
 ,, պահպանողութեան գանձ մըն է .
 ,, կեցի , ցուցընեմ , : Եւս ըսելով գիր-
 ,, քը բացաւ , տեսայ , որ վրան դրուած
 էր խոշոր գրերով : “ Եւստրայի ողոր-
 ,, մածութիւնները , : Եւս գիրքը մեր
 ,, առաջնորդն ու մեկնիչը պիտի ըլլայ
 ըսաւ , ու դուրս ելաւ :

Եւս ալ ետեէն գացի . ու հայտ-
 լառք ըսուած ծառաստանին մէջէն
 երթալով՝ սկսանք համառօտ կերպով
 խօսիլ , ինչ որ քսան և հինգ տարուրէ
 ՚ի վեր կառավարութեանը կամ կրօնա-
 կան , քաղաքական և մասնաւոր ընկե-
 րութիւններն ըրին ազատութեան հա-
 մար , այլ և այլ կարգաց օր ըստ օրէ
 հաւասարութեանը համար , արդարու-
 թեան համար , ստորին կարգի ժողո-
 վըրդեան կրթութեանը , բարուց ուղ-
 ղութեանը և անոր նեղութիւնը սփո-
 փելու և վիճակը լաւցընելու համար ,
 թէ Եւստրայի , թէ բոլոր Ենգլիոյ և
 թէ գաղթականներուն մէջ : Եւսնք ա-
 մէն մէկը գրեթէ ժողովրդեան այլ և
 այլ կարգերը մէկմէկու հետ հաշտեցը-
 նելու և միաբանելու համար մէյմէկ
 պայմանագիր էին , որոնցմով միայն մեր
 ազմուկներն ու վէճերը կրնան վախճան
 գանալ : Եւս ալ միտքս կը բերէի Ենգ-
 ղիոյ վերջին կառավարութիւններուն
 ըրած նախատեսութեան ու արդարու-
 թեան քանի մը մեծ գործքերը , զորոնք
 ազնուականաց յամառեալ մասը շնոր-
 հոյս կը կոչէ , բայց կենցաղագէտ և
 բարի մարդիկ՝ Բարթոլոմէոս Բարթոլոմէոս
 Գիլբերտն կ'անուանեն :

Եւսմերով քալեցինք՝ բոլոր տեսած-
 նիս՝ հոյակապ պալատներ էին , որոնք

աչքէ կ'անցընէինք ամէն մէկուն վրայ
 զատ զատ զմայլելով : () Բարթոլոմէոս
 սուած փողոցին ծայրէն սկսելով ու
 Վէյնզինկղընի բլուրէն անցնելով , մայ-
 րաքաղաքին արեւմտեան կողմի ներսի
 անտառներուն բոլորէն պտոյտ մը ըրինք ,
 ու նոյն պալատները քաղաքին հիւսի-
 սային կողմն ալ տեսանք , որոնց ծայրը
 աչք չի հասնելու կերպով կ'երթայ մին
 չև (Եւս) Եւս ու (Եւս) Եւս կը
 հասնի : Եւսնայ , Եւսմայեցուց , Եւս
 թացուց , Եւս ետեկեցուց և Եւսնովա-
 ցուց ճարտարապետութեամբ շինուած
 պալատներ , սուր գմբէթներով , վան-
 դակասիւններով , ատամնաձև որմերով ,
 կամարներով , վանդակապատ պատը-
 գամբներով , որը աղիւսէ , որը քարէ ,
 որը մարմարիոնէ , կամ ասղնեգործի
 պէս բանուած , կամ գերեզմանի քարե-
 րու պէս միաձոյլ , ուր կարծես թէ քա-
 րերը մոգական զօրութեամբ մը հնա-
 զանդեր են ճարտարապետին մատիտին
 կամ տիրոջը երեւակայութեանը : Եւս
 տուններուն ամէնն ալ , մեծ ու պզտիկ ,
 շաղապատող բոյսերով զարդարուած
 են , անանկ որ իրենց արաբացի ձևով
 վանդակապատ պատշգամբներուն քան-
 դակներուն մէջէն փունջ փունջ գեղե-
 ցիկ ծաղիկներ կախուած են , որպէս
 թէ տանը պատերն ու ներսի դստիկոն
 ներն ու սենեակներն անգամ կանանց
 կը բուսցընեն : Եւսն ալ իրենց ետեի
 կողմը մարգագետին մը ունին , որուն
 կանաչին գեղեցիկութեանն ու թաւի-
 շանման փայլունութեանը չեն կրնար
 հաւասարիլ () միւսնիոյ գորգերը : Եւս
 մէն ալ իրենց պարտէզին մէջ քանի մը
 մեծ կահնիներ ունին , որ իրենց լայնա-
 տարած ճիւղերը կը տարածեն դէպ ՚ի
 իրենց հիւսիսաբնակ տիրոջը բնակա-
 րանը : Եւսն ալ իրենց առջև պղնձէ
 կամ մարմարիոնէ վանդակասիւն ունին ,
 որ դուրսի սանդուխին տակի գեղեցիկ
 պզտի դալարավայրը կը շրջապատեն ու
 միանգամայն դուրսի ձայներն ու փողո-
 ցին փոշին կը հեռացընեն հարուստին
 լոկի բնակարանէն : Եւսնուն ալ պա-
 տուհանները կը շողջողան անբուռ բիւ-

րեղներով, որ ապակիի տեղ գործածուած են և ամենաբարակ պղնձէ ոսկեզօծ թելերու մէջ անցուած են, որոնք բիւրեղէ արկներու պէս կը ցոլացնեն հիւսիսային արևուն աղօտ և սակաւ տեսիլ ճառագայթները:

Սիտքս կը ճշուէր այս ամբաւ հարստութիւններուն, անգործ դրամագլուխներուն ու ծախուած եկամուտներուն շեղակոյտին տակը, որ այս անթիւ պալատներուն և անոնց անհաշուելի կահ կարասիքներուն և զարդերուն վրայ կը տեսնայի. որովհետև այս պալատներուն ամէն ալ զարդարուած են բեհեզներով, մարմարիոններով, պղինձներով, մահոններով, ասիական գորգերով, պատկերներով, հայելիներով ու արձաններով: Կարծես թէ անհուն դրամագլխի երազ կը տեսնէի: Կը քալէի լուծեամբ ու պարապ տեղը կը ջանայի թուով հաշուելու այն անբաւ միլիոններն ու երկմիլիոնները, որ քսան և հինգ տարուան միջոցին՝ միայն Սնտրայի մէջ շինուած շէնքերուն վրայ կը տեսնուին հաշիւ ընողի մը աչքին: Երեւակայութեանս ուժը կը կրտրէր:

Սերժապէս դարձայ առաջնորդիս ըսի. — « Ես քաղաքը թագաւորներու քաղաք է: Սակայն քու գիրքդ որչափ պէտք է մեծ ըլլայ, և որչափ բարերարութիւններ պէտք է մէջը նշանակուած ըլլան, որ հաւասարակշռութիւն մը կարենայ գտնուիլ՝ այսչափ պերճութեան ու այնչափ կարօտութեան մէջ, այսչափ ճոխութեան ու այնչափ թշուառութեան մէջ:

Ինքը այս խօսքիս չորս բառով պատասխան մը տուաւ ժպտելով ու ցուցամատը շրթունքներուն վրայ դնելով: — « Եթէ, ըսաւ, այդ պերճութիւնը աշխատութենէ զատ ուրիշ բան չէ, ու ետեւէն ըսաւ: — « Սերճութիւնը լաւ մը աչքէ անցնելէդ ետքը՝ զքեզ աշխատութեան կեդրոնը պիտի տանիմ, որպէս զի վայելող հարստութիւնը տեսնելէդ ետքը, նոյն պերճութիւնը հաստող հարստութիւնն ալ տեսնես:

— Իայց այս վայելքին ատենը, ըսի տառապեալ ու քրտինքին մէջ թաթխուած ժողովուրդ մը չանայնիր փողոցէն, որ այս պատերուն և աս ճոխութեան վրայ նախանձու կամ ատելութեան աչքով մընայի, որով կենաց երջանկութիւնը կը ցամբի: — Ես, ըսաւ, և մեր աշուականները վերջապէս հասկըցան ասիկայ, և ուզեցին իրենց հարստութիւնը անմեղացնել և իրենց երջանկութիւնը ամրացնել: — Ինչ ըրին ատոր համար. — Եթէրին ժողովրդեան վրայ դարձուցին, ետքը առ Եստուած վերցընելով՝ ըսին իրենք իրենց. « Օհ՜հ՜նք միանգամայն խոհեմութեան, արդարութեան և Եստուծոյ տանք մեր խորհուրդներուն և հարստութիւններուն տասանորդը մեր եղբայրներուն երբոր պէտք ըլլայ, որ իրենց սիրտը իջնայ և իրենց թշուառութիւնը դէպ ի երկինք չի բողբէ մեզի դէմ. ու մեր վայելած ատենը իրենք ալ հարստանան, կրթութիւն ու բարձրեցնին ուղղուի: Տանք ժողովրդեան այն յօբելանքը, որ եբրայեցոց օրէնսդիրները հրէից կուտային հին օրինաց մէջ: Սիթիարենք անիկայ իր դժբաղդութեանը վրայ. հանենք անիկայ իր լքեալ վիճակէն. ներել ու սիրել տանք անոր մեր հարստութիւնները, զանոնք իր ճամբուն վրայ տարածելով, որ ժողովէ ու զմեզ չի հալածէ իր աղաղակներով: Իսկ մը ընենք, շատ բան ընենք, ամէն բան ընենք Եստուծոյ համար, որ ամէն բան ըրաւ մեզի համար: — Իայց ինչ ըրին այդ լուսաւորեալ ազնուականները, որոնց բերնէն սիրտդ ատանկ կը խօսի. — Երածնին, մեր ըրածը, և ինչ որ անոնց հետ մէկտեղ կ'ընենք հիմայ մենք ամէնս, հարուստ ու զիւրակեաց, մեծ ու պզտիկ, ստացուածոց տէր, եկամտից տէր, վաճառական, առուտուրի մարդ, արուեստագործ և մինչև գործաւոր, ահա այս է: Իայց գիրքը ադէկ մը չի բացած՝ նորէն գոցեց: « Եւ ալ խօսինք, ըսաւ, այն հինգ կամ վեց մեծամեծ գործքերուն վրայ, որ միանգամայն կրօնական, ընկերական և քաղա-

բական են, և որոնցմով նշանաւոր եղաւ մեր երկրին պահպանողական ընկերականութիւնը. այն ընկերականութիւնը, որ ժողովրդեան բարձրագոյն կարգին և կառավարութեան կողմէն սկսաւ գործի դրուիլ մեր երկրին մէջ՝ քու առաջին անգամ անիկայ տեսնալէդ՝ ի վեր... — Այդ ըսած գործքերդ իմ գիտցածներս են, ըսի, խօսքը կտրելով։ Ետոնք մէկ մէկ մեծամեծ թուականներ են արդարութեան և կամաւոր ուղղութիւններու, որ ժամանակին՝ ի գործ դրուեցան՝ մարդկութեան հարստահարեալ կամ չի ճանցուած իրաւունքներուն ճայթման առջեւ առնելու համար։

„Առջ կ'ուզես խօսիլ ձեր եկամբտից տուրքին վրայ, որ հասարակաց բեռերուն մասնակից ըլլալու քիչ կամ շատ հնարաւորութիւնը կը հասկնայ, և աղքատին բեռը, երբոր իր ուժէն վեր է՝ կը թեթեւցնէ. և անոր վրայէն վերցուցածը կը զարնէ անոնց վրայ, որ աւելի շահ ունին երկրին և անոր եկամուտներուն մէջ։ Այդ գործը ընկերականութիւն է և բարի, մանաւանդ անանկ երկրի մը մէջ, ուր ինչպէս հոս՝ եկամուտը տարեկան դրամագլուխի մեծութեան կը հասնի։

„Ա'ուզես խօսիլ ձեր հիմակուան զօրք ժողովելու կերպին վրայ, որ մերինին պէս չի ծանրանար աղքատ ընտանեաց վրայ, որուն մէկ հատիկ մանչ զաւակը ձեռքէն կ'առնեն, անանկ որ՝ ոչ տեղը ուրիշ մը կրնայ դնել, և ոչ ստակ տալով աղատել. այլ ընդհակառակն, ձեր երկրին մէջ զինուորութիւնը ազատ ու շահաւոր արհեստ մըն է, և օգտակար՝ չէ՛ թէ միայն հայրենեաց, այլ աղքատ ընտանեաց ալ, որոնց համար այս թռչակը հայրենի ժառանգութեան պէս բան մը կ'ըլլայ։ Այդ ալ աղէկ, այդ ալ ընկերականութիւն է, վասն զի կենաց պայմաններու մէջ արդար իրաւունք ընել է։

„Ա'ուզես խօսիլ ընտրութեան օրինաց մասնական ուղղութեանը վրայ, որ այս իրաւունքը հողի տէրերուն ձեռքէն

առնելով քաղաքացեաց տուաւ, ուր առաջ աւերակ մը կամ անտառ մը ունեցողը իրաւունք ունէր երեսփոխան մը ընտրելու, զոր հարիւր հազար բնակչիցով քաղաք մը չունէր։ Այս ալ աղէկ, այս ալ ընկերականութեան սկզբնաւորութիւն մըն է, որովհետեւ ասով ազգային երեսփոխանութիւնը չէ՛ թէ հողի լծվարներուն համեմատութեամբ կ'ըլլայ, այլ ժողովրդեան բազմութեան ու բերմունքին համեմատութեամբ։

„Ա'ուզես խօսիլ Խալանտայի հռովմէականներուն ազատութեանը վրայ։ Այդ ալ աղէկ, այդ ալ ընկերականութիւն է, վասն զի խղճմանքի ազատութիւն ու հաւասարութիւն է։

„Ա'ուզես խօսիլ ձեր գերիներուն ազատութեանը և խորհրդարանին մէկ զիշերուան մէջ հինգ հարիւր միլիոնի համար քուէ տուածին վրայ, որ անով մարդկային բնութեան Եստուծոյ առջեւ ունեցած հաւասարութիւնը ծախու առնուի։ Ա՛հ, հազար անգամ աղէկ, ատիկայ ընկերականութեան ալ անդին է. ատիկայ արդարութեան ու գթութեան դիւցազնութիւն մըն է։ Այդ գործը այնչափ օրհնութիւն անձրեւեց, որ չի պիտի չորնան ձեր կղզիներուն վրայէն։

„Ա'ուզես խօսիլ ձեր հիմակու պատժական սահմանադրութեանը վրայ, որով բանտարկութեան պատուհասը՝ առանձնութեան ու մտաց փրկարար ամփոփման փոխուած է, և կառավարութեան կամ յանձնարարական ժողովներու ձեռքով սահմանուած երեք հարիւր միլիոնին վրայ, որով զնդանները վերցան, ու բանտերուն մէջ աշխատութիւն, կրթութիւն ու աղօթք հաստատուեցաւ։ Ա՛աւ, այս ալ ընկերականութիւն է, որովհետեւ ասով ձեր ընկերութիւնը կը մաքրուի միջուկ իր լուալիքներուն մէջ, ուսկից բանտարկեալ մը աւելի գէշցած ու աւրուած դուրս ելլելուն տեղ, ողորմութեամբ բարեխառնեալ արդարութիւնով մը շտկուած դուրս կ'ելլէ։ Տանուվեյ տարի է, որ մենք այդ ընկերական յառաջադիմու-

Թիւնը կը խնդրենք մեր երկրէն, որ այս մասին անխորհուրդ գտնուած է : Վաղաքական յանցանքի պատճառով գլխատու թիւնը յեղափոխութեան մը ատեն կրցանք վերցընել : Եղափոխութիւն մըն ալ պէտք է՝ խառն բանտարկու թիւնը և խստասիրտ եղեռնագործներուն զղջացող յանցաւորները գլխէ հանելը խափանելու համար :

„Սուգեա խօսիլ ձեր պատժական գաղթականութիւններուն վրայ, որով գացած միլիոններուն չի նայելով, ձեր ընկերութեան դիրտերը ընդարձակ երկիրներու մէջ կը խրկէք : Ար զտէք անոնք աշխատութեամբ, կը նորոգէք անոնք իրենց նոր շնչած օդովը, ընդարձակութիւն, երկիր ու կլիմայ կու տաք անոնց ու կ'ըսէք : (Ո)է որ ձեր անօրէնութիւնները քաւէք ու ձեր մոլութիւններէն սրբուիք, ձեր անունը, որ բուն հայրենիքներնուդ մէջ անարգ և գէշ ճանցցուած է, այս նոր երկրին մէջ պարծանաց անուն կ'ըլլայ ձեր զաւկըներուն : Ահա ընկերականութիւն մըն ալ : որովհետեւ ձեր պատժական գաղթականութիւնները ձեր ընկերութեան սպունգներն են : Հոս կը մաքրեն, ուրիշ տեղ մ'ալ կոյս երկիր մը կը ջրեն : Սենք մինչև հիմայ բարբարոսական հետեւողութիւն մը ըրինք այս սահմանադրութեանը : Վաղաքական յանցանքով դատապարտելոց համար զնդան մը հաստատեցինք չորս հազար փարսախ հեռու ծովերուն մէջ, փոխանակ ընտանիքներ գաղթական խրկելու անանկ երկիրներու մէջ, ուր նորոգին, շատ նան և այն երկիրները շէնցընեն :“

“Չէ, ըսաւ ընկերս խօսքս կտրելով, իմ այսօրուան քեզի բուն խօսելիքներս այս կառավարութեան մեծամեծ գործքերը չեն : Ար ճանչնամ անոնց յարգը, և կ'օրհնեմ անոնց վախճանը, անոնք ալ աստուածային ազդեցութիւններ են ժողովրդեան մը լրութեան մըտքին մէջ ծագած, և անիկայ կառավարող իշխանութիւններուն բերնովը յայտնուած ու գործի դրուած : Այց իմ

հիմայ քեզի խօսելիքներս՝ անծանօթ, հանապազօրեայ և գրեթէ մասնաւոր գործքեր են, որ կ'ընենք թէ մեր մասնաւոր ընկերութիւններուն ուժովը և թէ մեր կամաւոր տուրքերովը, որ մեր մէջէն ընկերական պատերազմի պատճառները վերցընենք : Վալէ և միանգամայն մտիկ ըրէ ընծիք բացատրութիւններս, երբոր ես այս գրքին մէջի բարերարութիւններուն յանկը կարդամ, որ ամէն մէկ երեսներուն մէջ աչքիս առջին կը պարզին : — Շատ աղէկ, կարգա նայիմ, ըսի, և սկսաւ կարդալ :

„Աշխատող մարդ մը իր տառապանաց կեանքին մէջ ինչ բանէ աւելի նեղութիւն կը քաշէ : — Հիւանդութենէ, որ զինքը իր աշխատութենէն կը զրկէ, և կը թողու առանց դեղի, հազուադէպ, կրակի, բժշկի և շատ անգամ ալ առանց հացի իր թշուառ կնոջն ու զաւկըներուն մէջ : Աւտի ամենէն առաջ՝ աղքատ ժողովրդեան այս հիւանդութեան վիճակին վրայ աչքերնիս դարձուցինք : Ասանկով միայն ինտրայի հիւանդանոցներուն մէջ, որոնց ոմանք տէրութեան ծախքովը հաստատուած են ու կը նայուին, ու մեծ մասը մասնաւորաց ձեռքով հաստատուած, երեք հարիւր երեսուն հազար հիւանդի տեղ կայ, որ իրենց տանը մէջ նայուելու կարողութիւն չունեցող հիւանդներու համար է : Սարգոյ զանազան հիւանդութիւններուն համար սահմանուած մասնաւոր հիւանդանոցներուն թիւը այնչափ շատ է, որչափ հիւանդութեան տեսակները : Ս երմոտներ, վիրաւորեալներ, անբուժելի հիւանդներ, քաղցկեղ, կուրութիւն, տարափոխիկ հիւանդութիւններ, որ հիւանդին ընտանեացը վտանգաւոր կրնան ըլլալ, ծիւրական ախտ, օդափոխութիւն հիւանդանոցին ծախքովը, առ ժամանակեայ հիւանդարաններ քաղաքին այլ և այլ թաղերուն մէջ ու այլ և այլ վիճակի և արհեստի մարդոց համար սահմանուած, զինուորաց հիւանդութիւն,

նուաաստեաց հիւանդութիւն, զործաւորաց հիւանդութիւն, խնամատուն ծննդական կանանց համար, խնամատուն ստընդիաց տղոց համար, խնամատուն ծիրական ախտով բռնուած աղջըկանց համար, խնամատուն հիւանդութենէ նոր ելողներու համար: Հիւանդանոց օտար ազգաց համար, Վաղղիացոց, Վերմանացոց, Սպանիացոց, և Փորթուգէզներու: Նոյն բաղնիքի համար ձրի տուներ, գթութեան տուներ, մայրութեան ըսուած ձրի խնամատուններ, որք տղոց համար անթիւ ապաստանարաններ, հիւանդութեամբ բռնուած աղքատ ընտանեաց կտակիք ու կարասիք տալու համար սահմանուած նպաստից տուներ: մարդկային ամէն տեսակ հիւանդութիւնները ձրի նայող բժշկաց տուներ, բժիշկներուն հրամայած դեղերը աղքատաց ձրի տալու համար ամէն թաղերու մէջ հաստատուած տուներ, Լոնտրայի մէջ տեղ չունեցող հիւանդ սպասաւորներն ու աղախին խնամելու համար տուներ, կանանց հիւանդութիւնները յատկապէս դարմանելու համար սահմանուած տուներ: ուրիշ տուներ տղոց հիւանդութիւններու համար, պատուաստի, ծաղիկի, լուսաբարութեան համար: յատուկ տուներ աչքի հիւանդութեան, ականջի հիւանդութեան, և ուրիշ ամէն անդամներու հիւանդութեանց համար զատ զատ տուներ: անդամոց բեկութեան համար, մորթի հիւանդութիւններու համար զատ տուներ: Վէս քնով տուներ անանկ կանանց համար, որ թէպէտ աղքատ չեն, բայց զիրենք խնամելու ծախքերուն միայն կէսը կամ քառորդը վճարելու կարողութիւն ունին: տուն ապաստանի ապուշներու ու խելագարներու համար և այլն: Վրբին տասնուերկու երեսը լեցուեր էր միայն Լոնտրայի գլխաւոր փողոցներուն մէջ հաստատուած անթիւ դեղարաններուն ցուցակովը, որոնք ամէն ժամանակ պատրաստ են ամէն տեսակ հիւանդութեան պէտք եղած բոլոր դեղերը ժողովրդեան

ձրի տալու: Հին Հռովմայեցիներն հաց ու կրկէս միայն ձրի կու տային ժողովրդեան: մենք հոս խրատ, դեղ, առողջութիւն ու կեանք կու տանք ձրի:

(ԳԻՏԻ ԸՅՐՈՒՆԱԿՈՒԻ)

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ ՎԵՐՋԻՆ

Պատարարութիւն. — Բռն. — Բողջութեան պահպանութեանը վրայ քանի՞ չէ վերջին աղքատարարութիւններ:

Եւրոպայի տեղի օրէնսդիրներն ալ մեծ հոգ ունեցած են տղոց դաստիարակութեանը վրայ, որդեակք, ամէնքն ալ հասկըցած են որ հայրենեաց օգուտը կամ վնասը անկէջ կախուած են: և որովհետեւ ամէն բարեաց աղբիւր Եստուած է, անոր համար ամէն տեսակ օրինաց գրքերուն սկիզբը Եստուծոյ անունը գրած են: Պաշտելով ալ զիտէք թէ որչափ հոգ կ'ընէին տղոց վրայ Եգիպտացիք, Պարսիկները և Հունաստանի ժողովրդոց մեծ մասը: Եւ ամէն բանէ առաջ Եստուծոյ վախը, հայրենեաց սէրը և ծերոց պատկառանքը կը սորվեցընէին անոնց: անկէջ ետքը ուսմունքը կը սորվեցընէին իբրեւ օգտակար բան մը: Բայց ամէն մարդու ալ ամենահարկաւոր չէին ճանչնար: յամանակը, խռովութիւնները, և մանաւանդ զեղխութիւնը, որ ամէն տեսակ ապականութեանց աղբիւր է, կամաց կամաց փճացուցին բոլոր անբարեկարգութիւնները, որ հին ատենի ժողովրդոց պարծանք ու հաստատութիւն էին: Բայց անոնց տեղը ճշմարտութեան վրայ հիմնուած այնպիսի անբաւարար չէնք մը շինուեցաւ՝ որուն մէջ ամէն երկրի տղաքն ալ պիտի աճին՝ աւելի հաստատուն առաքինութիւններով ու աւելի անկորուստ փառքով: Եւ չէնք, որ ոչ երբեք պիտի